

SCHREINER DÉNES

DOKTORI TÉZISEK

"A görög mitológia és művészet kapcsolata Schelling művészetfilozófiájában"

című doktori disszertációhoz

Doktori tézisek

A disszertáció a görög mitológia és a görög művészet kapcsolatát vizsgálja Schelling művészetfilozófiájában. Ehhez elsősorban a szerző művészetfilozófiai előadásait veszi szemügyre, de adott esetben bevonja a vizsgálatba az életmű más darabjait is. Főképpen Schelling identitásfilozófiai korszakába eső írásai jönnek számításba, ám - főképp a mitológia problémája tekintetében - a korai és a késői szövegek tanítását is figyelembe veszi. Ezenkívül a schellingi gondolatokat számos ponton összeveti a kortárs szövegekkel, főként a német klasszika, romantika és idealizmus filozófiai és irodalmi alkotásaival. Témájából kifolyólag természetesen nem hagyható figyelmen kívül az antik görög hagyomány sem, így néhány esetben szembesíti a schellingi szöveget a görög filozófiai és művészeti hagyománnyal. E tágabb összefüggéseken belül tesz fel a dolgozat kérdéseket a szöveg kapcsán s törekszik végiggondolni a válaszokat, azok lehetséges következményeit.

A dolgozat egyes fejezetei részben a schellingi előadások egyes részeit tárgyalják, ám a fő szempont a szövegben előkerülő témák több aspektusból való szemügyre vétele. Így ugyanazon problémák többször is szóba kerülnek, más-más oldalukat megvizsgálva. A bevezető részben olyan kérdések szerepelnek, melyek az egyes további fejezetekben kerültek részletesebb vizsgálat elé, s melyeket a dolgozat fő tematikája szempontjából a szöveg kapcsán relevánsnak gondoltunk. A kérdések mellett előzetes megfontolások és problémafelvetések is szerepelnek, abból a célból, hogy jelezzük a további vizsgálódás irányait. Ezekből a bevezető gondolatokból indultak ki a dolgozat későbbi megfontolásai.

Az első fejezet alapvetően módszertani és rendszertani problémákat tárgyal. Egyrészt tisztázza a transzcendentális és az identitásrendszer közti kapcsolatot, ezek felépítését, másrészt szemügyre veszi a görög mitológia és művészet rendszertani helyét az előadások egészében. Nagy fontossággal bír a rendszer alapzata és a ráépülő részek egymáshoz való viszonyának a tisztázása. A második fejezet a művészetfilozófiai előadásokban található mitológiafelfogást vizsgálja általános értelemben. Ehhez kapcsolódik az ebből kibontakozó művészetfelfogás szintén általános értelmű vizsgálata. Ezután egy kitérő következik, melyben a schellingi mitológiafelfogást tekintettük át az életmű egészében. Erre azért volt szükség, mert ezáltal világosabbá vált az itt jelentkező elképzelés, illetve rá lehetett mutatni ennek segítségével azokra a pontokra, melyekből kiindulva Schelling pályafutása későbbi szakaszaiban változtatott korábbi nézetein. A harmadik fejezet ennek fényében az egyes mítoszelemzéseket tárgyalja, melyeket a második még csak általánosságban érintett. E konkrét elemzések művészetfilozófiai következményeinek felmérése szintén itt történik. A negyedik fejezet a művészeti ágak és a műfajok elméletét veszi szemügyre. Itt nemcsak a konkrétabb esztétikai kérdések tárgyalása megy végbe, hanem a korábban tárgyalt gondolatok új szemszögből való megvilágítása. Az ötödik fejezetben újabb aspektusváltás történik, mivel ebben a dolgozat során már érintett hermeneutikai kérdések kifejezett tematizálására tettünk kísérletet. Végül is itt a schellingi antikvitáskép belső magja volt a kérdés tárgya, természetesen összefüggésben a mitológia és a művészet összekapcsolásával. Mindez fényt vethet saját értelmezői helyzetünkre is. A hatodik fejezet módszertanilag és tematikusan is kapcsolódik az előzőhöz. A történelemfilozófiai szál ugyanis egyrészt ugyanúgy végighúzódik az előadások egész

szövegén, mint a művészetmitológia koncepciója, másrészt itt újra szóba kerül az antikvitás és a modernitás viszonya, kiegészítve az új mitológia problémáival.

Mint ebből a felsorolásból is kiderül, a dolgozat különböző módszerek és szempontok szerint vizsgálja Schelling elgondolásait, és különböző diszciplínák témáit érinti. Ami a metodikát illeti, az alapvetően filozófiai-esztétikai vizsgálat mellett és azon belül hangsúlyosan szerepelt a hermeneutikai és eszmetörténeti megközelítés, ám alkalomadtán kiegészítettük mindezt fenomenológiai jellegű megfontolásokkal is. Ezekon kívül a szoros szövegelemzés és az átfogóbb tárgyalásmód egyaránt megtalálható. A szöveg más szövegekkel való összevetése, illetve a szövegen belül felbukkanó gondolatok egymással ütköztetése szintén a módszertan részét képezték. A fejezetek elején szereplő mottók és a mellékelt képek, a disszertáció főszövegével és jegyzeteivel együtt, gondolatmenetünk különböző rétegeit hivatottak jelezni, illetve lehetővé teszik az értekező prózától eltérő médiumok bevonását is.

Ami az érintett tudásterületeket illeti, a dolgozat a vizsgált művekből kifolyólag alapvetően művészetfilozófiai beállítottságú, ám ez összekapcsolódik konkrétan jellegű esztétikai vizsgálódásokkal és műelemzésekkel egyaránt. Emellett nagy hangsúlyt fektettünk a mitológia- és vallásfilozófia kérdéseire is. A fenti elméleti megfontolások természetesen vallástörténeti és művészettörténeti problémákat is érintettek. Végül, de nem utolsósorban, a dolgozat hozzájárulni kíván az ókor recepciójának történetéhez is.

A következőkben összefoglalnám kutatásaim eredményeit. Az első meglátásom az, hogy a schellingi művészetfilozófia több szinten olvasható, a rendszer egésze, a mitológia bevonására épülő fejtegetések és az egyes műalkotások értelmezése szintjén. Éppen ezért újszerűnek tartom ezt a megközelítést, mivel az idealista filozófia keretein

részben túllépve kísérletet tesz egy alternatív művészetfilozófia feltárására a schellingi szövegen belül. Ezzel összefügg az a sajátos törekvés is, hogy a konkrét istenalakok és mítoszok Schelling által történő magyarázatát komolyan fontolóra vegye, és szembesítse az antik hagyománnyal. Ehhez kapcsolódik az a tézisem, miszerint a műalkotás időviszonya a szövegben legalább három szinten elemezhető, az időtlen, a mitikus és az empirikus idő szintjén. Meglátásom szerint tehát a schellingi művészetfilozófiában benne rejlik a műalkotás olyan ontológiai vázlatának lehetősége, mely az említett temporális struktúrákban gyökerezik.

A következő tézisem az, hogy Schelling általános filozófiai konstrukciós elvei és a mitológia értelmezése közt nem egyirányú determináció van, hanem inkább kölcsönhatás, és az előadások esztétikai mítoszfelfogása általában befolyásolja a művészetértelmezést. Mindez azt jelenti, hogy nemcsak az áll, hogy a Schelling e művében lévő mitológiafelfogás esztétikai jellegű, hanem a fordítottja is, tudniillik, hogy ez a művészetfilozófia a mitológia meghatározott szemléletére, filozófiájára van alapozva.

Mindezekhez kapcsolódó radikálisabb és újszerű nézetem az, hogy egyrészt Schelling saját filozófiájának abszolútum-fogalmát beépíti a mitológia világába, másrészt a homéroszi perspektívát teszi meg a művészet filozófiai tárgyalásának alapzatává. Ezáltal egyedülálló módon a mitológiai nézőpontját, illetve az eposzköltő látásmódját filozófiai konstrukciós elvvé változtatja. Ez olyképpen sikerülhetett, hogy művészet- és mitológiafilozófiai céljai érdekében Platón filozófiai világképét visszavetítette Homérosz mitológiai világába.

Következő megállapításom erre alapozódik. E szerint a schellingi mitológiafelfogásban az istenek saját világának egybeköltése, a filozófiai-költői

mitológia - a "poétikus teogónia" - elsőbbségre tesz szert istenvilág belső önszerveződéséhez, a tulajdonképpeni teogóniához képest. Mindez azt jelenti, hogy Schelling előbb konstruál istenalakokat, majd istenvilágot, mitológiát, ami a költői és filozófiai tevékenység prioritását mutatja a mitológia belső világához viszonyítva. Ugyanakkor - s ezt szintén fontos meglátásnak gondolom - Schelling az istenvilág költői konstrukciójának alapelvét, azaz a "poétikus teogónia" elvét, egyesítve a homéroszi "poétikus ontológia" elvével, mégiscsak beemeli magába az istenvilágba. Apollón alakjának jóvoltából ugyanis a költészet individualizáló, formát és alakot teremtő tevékenységének elve a mitológiai világon belülré kerül. A schellingi művészetfilozófia tehát legbensőbb magja szerint apollóni jellegű.

Következő tézisem az, hogy a Schelling által szemügyre vett mitológiai világ, mind a mítoszvariációkat, mind az értelmezéseket tekintve túlságosan zárt rendszert mutat, és egyfajta erős kanonizációs igény munkál benne. Meglátásom szerint ennek oka a filozófiai rendszerépítésben rejlik.

Fontosnak tartom a dolgot azon vélekedését, miszerint Schelling a művészeti ágak és a műfajok elméletének kidolgozásakor tudatosan önreferenciális jellegű alkotásokat és mítoszokat választ ki. Ennek segítségével ugyanis az esztétikai kérdéskör kiindulópontja visszahelyeződik a vizsgálat tárgyába. Így például a képzőművészet paradigmájául választott antik szobor a mítosz mítoszának ábrázolását példázza.

Következő meglátásom az, hogy az eposz és a tragédia összehasonlító elemzése Schellingnél eltérő mitológiafilozófiát von maga után. Ugyanis Schelling szerint az eposztól eltérően a tragédiában már megtalálható a sorstól való elkülönböződés, a vele való szembeszállás. Az emberi és az isteni világ elválása ezenkívül új antropológiát eredményez. Mindennek eredményeképpen Schelling a tragédia elemzése során

átalakítja a kezdeti elgondolásait a mitológiáról, és beépíti a történetiség elvét, illetve művészetfilozófiai szemszögből e műfajban látja a kereszténység kialakulásának előzményét.

Ebből kiindulva megállapítható, hogy a schellingi történelemfilozófia álláspontja azt szemlélteti, hogy a görög művészet önmaga és a mitológia elmúlásának elvét saját magában hordozta. Amiképpen tehát a kereszténység megjelenése is döntő módon művészetfilozófiailag értelmeződik, úgy az antikvitás hanyatlása is a művészet közegében lesz bemutatva. Ráadásul az antikvitás és a kereszténység/modernitás szembeállítása során Schelling történeti és szisztematikus ellentéteket vegyít, mely megbontja a művészetfilozófia eredeti alapzatát. A művészetfilozófia bázisául szolgáló azonosságfilozófia alapján ugyanakkor megállapítható, hogy Schelling művében az antikvitásból a kereszténységbe való átmenet egyúttal magának az abszolútumnak alakváltását is jelenti. E gondolat pedig nagy fontossággal bír Schelling kései szövegeinek megértésében is.

A dolgozat lényeges következtetésének tartom azt, hogy az új mitológia programja több szempontból is ambivalens jellegű. Egyrészt esztétikai programról van szó, másrészt természetfilozófiai spekulációkat takar. Mindehhez hozzávehető még, hogy a program megvalósulásának ideje bizonytalan marad. És végül, az új mitológia akarása és a reá való várakozás a szövegben sajátos feszültséget eredményez.

A régi és az új mitológia problematikája elvezet minket a schellingi művészetvallás és ókorfelfogás középpontjába. Tézisem az, hogy ez művészetvallás tulajdonképpen művészetmitológia, mely gondolat Schelling klasszicista eredetű esztétizáló szemléletéből ered. Ugyanis Schelling az antik mitológia és művészet konstrukciója során kiemeli ezeket vallási összefüggésükből, és tisztán esztétikai

kontextusba illeszti őket. A kultusztól való elszakítás eredményeképpen jut el a mitológia és a művészet egybekapcsolásához. A kontextus megváltoztatásával biztosítja a szöveg az antik műalkotások sajátos mai befogadásának lehetőségét. Schellingnél ez egyszerre esztétikai szemlélet és spekulatív művészetfilozófiai megközelítés.

Újszerűnek tartom mindezzel kapcsolatban annak a problémának a felvetését, miszerint a filozófia mellett az antik művészet kifejlődése is összekapcsolódott a mitológiai képzetekbe vetett bizalom megrendülésével. Schelling ezt a folyamatot nem veszi figyelembe, mivel ókorfelfogásában mitológia, művészet és filozófia átfedésbe kerül. A schellingi művészetfilozófia végső soron a filozófiai szemlélet közvetítésére bízta az antik istenek közvetlenségének tapasztalatát.

Publikáció

- *Játék, kaland, káosz* című könyvismertetés Paul Feyerabend *A módszer ellen* c. művéről (Népszabadság, 2002. szeptember 28.).
- Társszerkesztés az *Ész, természet, történelem* című kötetben (Áron Kiadó, Budapest, 2002.)
- *A művészet szerepe Nietzsche kultúrkritikájában* (in: *Ész, természet, történelem*, id. kiadás)

DÉNES SCHREINER

DOCTORAL THESES

of the Doctoral Dissertation entitled “The Relation of Greek Mythology and Art in
Schelling’s Philosophy of Art”

Doctoral Theses

The present dissertation examines the relation of Greek mythology and Greek art in Schelling's philosophy of art. Primarily, it scrutinizes Schelling's lectures on the philosophy of art; however, in certain cases it extends its scope of investigation to other pieces of his oeuvre. Essentially, writings from his period of identity philosophy are taken into consideration; nevertheless, especially as far as the issue of mythology is concerned, the dissertation also takes into account the message of early and late texts. Moreover, in several cases it compares Schelling's thoughts with contemporary texts, particularly with philosophical and literary works of German classicism, romanticism and idealism. Due to its choice of topic, it cannot ignore ancient Greek philosophy, either; therefore, in certain cases it contrasts Schelling's text with traditional Greek philosophy and art. Within the framework of this wider context, the dissertation poses questions concerning the texts and makes an attempt to think over the answers and their possible implications.

Each chapter contains a discussion of a given part of Schelling's lectures; however, the main focus is on the many-faceted examination of the issues coming up in the text. Consequently, the same problems occur several times, their various aspects being investigated. The introduction poses questions that are examined in detail in subsequent chapters and are considered as relevant in terms of the main topic of the dissertation. Besides, the introduction outlines preliminary thoughts and raises initial problems in order to indicate the direction of further investigation. The subsequent considerations of the dissertation are based on these introductory ideas.

Essentially, the first chapter discusses problems related to methodics and taxonomy. On the one hand, it sheds light on the relation between the transcendental and the identity system as well as on their structure. On the other hand, it examines the taxonomic place of Greek mythology and art in the lectures as a whole; the clarification of the mutual relation of the basis of the system and the elements based on it is of paramount importance. The second chapter contains a general investigation of the concept of myth as present in the lectures on the philosophy of art; then comes a general examination of the concept of art based on it. It is followed by an overview of Schelling's concept of mythology as present in his oeuvre. This "detour" was necessary to clarify the emerging ideas and to highlight those points which served as a basis for Schelling to change his earlier views in later periods of his career. The third chapter discusses the analysis of myth, which was but referred to in the second chapter. Also, it surveys the implications that these specific analyses entail on the level of the philosophy of art. The fourth chapter scrutinizes the theory of artistic forms and branches of art; moreover, it deals with more specific aesthetic issues and elucidates ideas already discussed from a different point of view. The fifth chapter brings yet another shift of aspect: an attempt is made to thematize hermeneutical issues already alluded to. Here, the subject of our inquiry is the inner core of Schelling's concept of antiquity, in relation to connecting mythology and art. All these may shed light on our position of interpretation. As far as methodics and topics are concerned, the sixth chapter is related to the previous one. That is, the element of the philosophy of history, along with the concept of the mythology of art, are present throughout the lectures; on the other hand, the relation of antiquity and modernism – complemented by issues concerning the new mythology – is touched upon again.

As it is evident from the above specifications, my dissertation examines Schelling's concepts on the basis of various methods and from various points of views; also, it deals with the issue of various disciplines. As for methodics, along with (and within the framework of) a basically philosophical-aesthetic inquiry, an approach based on hermeneutics and the history of thought was of paramount importance; nevertheless, I occasionally complemented it with considerations of a phenomenological nature. Besides, text analysis proper and a more comprehensive treatment are employed. Comparing the texts with other texts and collating ideas that emerge in the text also form an organic part of methodics. The epigraphs at the beginning of each chapter and the annexed pictures, along the body text and footnotes of the dissertation, are to indicate the various levels of our sequence of ideas. At the same time, they render it possible for us to employ media other than scholarly discourse.

As far as the referred fields of knowledge are concerned, the dissertation – due to the works it analyses – is essentially characterised by an orientation towards the philosophy of art. This orientation, however, is coupled with aesthetics-related speculations of a more factual nature and analyses of works of art. At the same time, I laid special emphasis on issues of the philosophy of mythology and the philosophy of religion. Obviously, the above theoretical considerations touched issues of the history of religion and the history of art as well. Last but not least, the dissertation intends to make contribution to the history of the reception of the antiquity.

In the followings, let me summarize the results of my research. My first observation is that Schelling's philosophy of art is to be interpreted on various levels. These are as follows: (1) the system as a whole, (2) argumentation based on references to mythology and (3) the analysis of individual works of art. In my opinion, this

approach is original as it partially transcends the framework of idealist philosophy and makes an attempt to disclose an alternative philosophy of art within Schelling's text. A related approach is the endeavour to consider Schelling's explanation on specific gods and myths and to contrast it with ancient traditions. My thesis is that the relation of time and a work of art can be interpreted on at least three levels (on the levels of the timeless, the mythical and the empirical time) is based on this. That is, in my opinion a possibility of an ontological outline of works of art that is rooted in the above-mentioned temporal structures lies latent in Schelling's philosophy of art.

My next thesis is that the relation between Schelling's general philosophical principles of construction and his interpretation of mythology is characterised not by a unidirectional determination but by interplay, and that the aesthetic concept of myth as present in the lectures usually influences the interpretation of art. In other words, the conception of myth in this work of Schelling's is of aesthetic nature and, at the same time, this philosophy of art is based on a certain view and philosophy of myth.

My more radical and original view is related to this. I think that Schelling, on the one hand, integrates his own concept of the absolute in the world of mythology and, on the other hand, takes the Homeric perspective as a foundation of a philosophical discussion of art. Doing so, he transforms his mythological point of view and the epic poet's way of seeing things into a philosophical principle of construction. In order to do so, he, in an attempt to achieve his objectives related to the philosophy of art and mythology, projected Plato's philosophical world concept to Homer's mythological world.

My next statement is based on this. In Schelling's concept of mythology, the act of composing together myth and the gods' own world, that is, the philosophical-poetical

mythology ('poetic theogony') takes priority over the inner self-organization of the gods' world (theogony proper). This implies that Schelling creates figures of gods before creating the gods' world and mythology, which indicates the priority of poetical and philosophical activity over the inner world of mythology. In my opinion, it is also an important consideration that Schelling lifts the principle of the poetic construction of the gods' world (that is the principle of 'poetic theogony') to the gods' world by combining it with the principle of the Homeric 'poetic ontology'. Due to Apollo's figure, the principle of poetry as an individualizing activity that creates form and shape falls within the realm of mythology. That is, the innermost core of Schelling's philosophy of art is of Apollonian character.

My next thesis is that the mythological world examined by Schelling manifests an excessively closed system in terms of myth variations and interpretations alike; in addition, we can detect a strong demand for canonization in operation. In my view, this is a consequence of the construction of philosophical systems.

I believe that it is important to point out the consideration that Schelling, when elaborating on the theory of branches of arts and artistic forms, consciously selects self-referential works and myths. As a result, the starting point of aesthetic issues is shifted back to the object of investigation. For instance, the antique statue selected to be paradigm of fine arts exemplifies the representation of the myth of myth.

My next observation is that for Schelling a comparative analysis of epic poetry and tragedy leads to differing philosophies of mythology, since in his opinion tragedy (unlike epic poetry) entails divergence from and opposition to destiny. Besides, the separation of the world of the humans and that of gods results in a new anthropology. Consequently, Schelling, when analysing tragedy, transforms his initial ideas on

mythology; he incorporates the principle of history and, from the point of view of the philosophy of art, considers this artistic form as the antecedent of the evolution of Christianity.

Using the above information as a starting point, we can establish that Schelling's standpoint in the philosophy of history demonstrates that Greek art carried the principle of its own cessation and the cessation of mythology. Therefore, just as the emergence of Christianity is basically interpreted in terms of the philosophy of art, so is the decline of antiquity demonstrated in the context of art. Furthermore, Schelling, while contrasting antiquity with Christianity/modernity, combines historical and systematic contrasts, which breaks up the original foundation of the philosophy of art. At the same time, on the basis of identity philosophy (the foundation of the philosophy of art) we can establish that in Schelling's work the transition from antiquity to Christianity implies the metamorphosis of the absolute itself. When attempting to understand Schelling's later texts, this idea is of major importance.

A key conclusion of my dissertation is that the programme of this new mythology is ambivalent in several respects. On the one hand, it is an aesthetic programme; on the other hand, it incorporates speculations on natural philosophy. It can be also added that the time of the realization of the programme is uncertain. Finally, the aspiration for and the expectation of the new mythology generates a peculiar tension in the text.

The issue of the old and new mythology takes us to the very core of Schelling's religion of art and concept of antiquity. My thesis, then, is that this religion of art is a mythology of art; I build this idea on Schelling's aesthetic attitude rooted in classicism. When constructing the ancient mythology and art, he lifts them out of their religious

context and places them into a purely aesthetic context. He arrives at connecting mythology and art as a result of separating them from the cult. Changing the context, he renders a peculiar, modern reception of ancient works of art possible. In Schelling's works, this is an aesthetic point of view and a speculative approach related to the philosophy of art.

I am convinced that it is an original idea to pose the problem that the evolution of ancient art (along with philosophy) is intertwined with the shaking of trust in mythological notions. Schelling ignores this process as in his concept of antiquity mythology, art and philosophy overlap. Schelling's philosophy of art entrusts the experience of the ancient gods' immediacy to the intermediation of a philosophical view.